

УДК 336

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.17>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Валуєв А.О.,
начальник відділу архітектури,
інвентаризації нерухомого майна та юридичного забезпечення
ТОВ «Підприємство Агрофон»,
аспірант Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-9561-4675

Валуєв А.О. Нормативно-правове регулювання системи страхування банківських вкладів в Україні.

Статтю присвячено дослідженню особливостей нормативно-правового регулювання системи страхування банківських вкладів в Україні. Встановлено, що діяльність вітчизняної системи страхування банківських вкладів ґрунтується на розгалуженій нормативно-правовій базі.

Всю нормативну базу, що регламентує процес страхування банківських вкладів, класифіковано залежно від юридичної сили правового акта. Правові акти, що регулюють відносини у сфері системи страхування банківських вкладів, поділено на декілька класифікаційних груп.

До першої групи – міжнародної – віднесено всі міжнародно-правові акти, які стосуються досліджуваної сфери.

Друга група – законодавча, складається з кількох підгруп залежно від галузевої приналежності різних законодавчих правових актів: конституційно-правові, фінансово-правові, адміністративно-правові та цивільно-правові.

Третя група – це підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють відносини в галузі страхування вкладів (акти Кабінету Міністрів України та Національного банку України). За сферою регулювання нормативні акти Національного банку України поділено на: акти, що встановлюють вимоги до участі в системі страхування вкладів; акти, що регулюють порядок ліцензування діяльності банків, порядок відкликання та анулювання ліцензії на здійснення банківських операцій; акти, що встановлюють порядок проведення перевірок Національним банком України на предмет відповідності банків вимогам до участі в системі страхування вкладів, а також порядок застосування НБУ заходів впливу до банків за допущені ними порушення в діяльності.

Четверту групу складають акти Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Аргументовано, що наведена правова база регулює всі сторони вітчизняної системи страхування банківських вкладів і характеризується широким переліком підзаконних актів. Їх застосування на практиці позитивно впливає як на систему страхування банківських вкладів зокрема, так і на банківський сектор загалом, сприяючи їх стабільному функціонуванню та поступальному розвитку.

Ключові слова: система страхування, банківські депозити, банківські вклади, Фонд гарантування, ФГВФО, нормативно-правове регулювання, закони, підзаконні акти.

Valuiev A.O. Regulatory and legal regulation of the bank deposit insurance system in Ukraine.

The article is devoted to the study of the peculiarities of regulatory and legal regulation of the bank deposit insurance system in Ukraine. It has been established that the activities of the domestic bank deposit insurance system are based on an extensive regulatory and legal framework.

The entire regulatory framework governing the process of bank deposit insurance is classified according to the legal force of the legal act. Legal acts regulating relations in the field of bank deposit insurance are divided into several classification groups.

The first group, international, includes all international legal acts relating to the field under study.

The second group, legislative, consists of several subgroups depending on the sectoral affiliation of various legislative legal acts: constitutional, financial, administrative, and civil.

The third group consists of subordinate regulatory legal acts governing relations in the field of deposit insurance (acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the National Bank of Ukraine). In terms of the scope of regulation, the regulatory acts of the National Bank of Ukraine are divided into: acts establishing requirements for participation in the deposit insurance system; acts regulating the procedure for licensing banking activities, the procedure for revoking and canceling licenses to conduct banking operations; acts establishing the procedure for conducting inspections by the National Bank

of Ukraine to verify banks' compliance with the requirements for participation in the deposit insurance system, as well as the procedure for the NBU to apply measures of influence on banks for violations committed by them in their activities.

The fourth group consists of acts of the Deposit Guarantee Fund for Individuals.

It is argued that the above legal framework regulates all aspects of the domestic bank deposit insurance system and is characterized by a wide range of subordinate acts. Their application in practice has a positive impact on both the bank deposit insurance system in particular and the banking sector in general, contributing to their stable functioning and progressive development.

Key words: insurance system, bank deposits, Deposit Guarantee Fund, DGF, regulatory and legal regulation, laws, subordinate legislation.

Постановка проблеми. Страхування, як відносини захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні певних подій за рахунок грошових фондів, має велике значення як для зазначених осіб зокрема, так і для суспільства загалом. Суспільства, за належного рівня свого розвитку, приходять до висновку про необхідність регулювання даної сфери відносин, що, зі свого боку, обумовлює формування страхового законодавства, яке включає в себе норми різних галузей права. Загалом ефективне здійснення страхування банківських вкладів неможливе без продуманого законодавчого закріплення порядку акумулювання, розподілу і використання грошових коштів з метою забезпечення своєчасного та повного відшкодування вкладникам їх вкладів у разі настання страхового випадку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці правового регулювання діяльності системи страхування банківських вкладів присвятили свої праці широке коло вітчизняних науковців, зокрема О.Б. Билінська, В.І. Борисова, В.М. Венгер, О.І. Заславська, С.Г. Науменко, В.А. Пашнева, Н.А. Соловійова та ін. Проте науковий інтерес до правового регулювання діяльності системи гарантування вкладів фізичних осіб сконцентрований переважно на функціональній проблематиці реалізації Фондом гарантування вкладів фізичних осіб своїх повноважень. Водночас нормативно-правове регулювання системи страхування банківських вкладів в Україні потребує окремого комплексного опрацювання.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей нормативно-правового регулювання системи страхування банківських вкладів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наше дослідження слід відзначити, що сучасного вигляду система страхування банківських вкладів на українських територіях почала набувати лише на початку ХХІ ст. Причиною цього стали не тільки внутрішні чинники (державна здійснила різкий перехід від адміністративно-командної до ринкової економічної системи), але й зовнішні. Азійська фінансова криза 1997-1998 років спровокувала відтік капіталу і падіння цін на сировинні товари, що різко негативно вплинуло на банківську систему України загалом та фізичних осіб, які тримали в банках свої заощадження, – зокрема. Для припинення відтоку коштів фізичних осіб з банківського сектора, повернення до нього довіри з боку громадян, був прийнятий Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 р. № 2740-III [1]. Процес розробки і прийняття цього Закону був досить тривалим і складним. На його остаточне ухвалення було витрачено більше двох років.

Глибинною причиною прийняття Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» і формування відповідної системи страхування банківських вкладів стало прагнення вберегти від втрат вклади найменш захищеної частини населення країни. Водночас слід зазначити, що до моменту прийняття даного законодавчого акта в Україні вже протягом трьох років існувало нормативно-правове регулювання механізму повернення коштів вкладникам банків. Так, Указ Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» від 10.09.1998 р. № 996/98 [2], передбачав обов'язок банків забезпечити повернення вкладів громадян, для чого на комерційні банки покладался обов'язок зі сплати відповідних зборів, які надходили на рахунок спеціально створеного для цих цілей Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. На відміну від президентського указу, прийняття профільного закону дало поштовх не лише відновленню довіри до банківського сектора, а і його розвитку. Планувалося, що базуючись на позиції справедливої конкуренції, яка полягає в рівному захисті всіх вкладників, банківський сектор стане дієвим засобом акумулювання інвестиційних ресурсів для забезпечення прискореного економічного зростання на основі диверсифікації економіки. Очікування були повністю виправданими. Забезпечення збереження всіх без винятку вкладів сприяло залученню в банківську систему заощаджень вкладників (раніше найменш захищених), які мали незначні за обсягом грошові кошти.

Слід акцентувати увагу на тому, що за своєю соціальною спрямованістю вітчизняна система страхування вкладів була орієнтована на захист інтересів, головним чином, дрібних вкладників,

а після збільшення сум страхових виплат – і на середніх вкладників. Дані категорії вкладників є рядовими споживачами банківських послуг та не мають спеціальних фінансових і економічних знань для самостійної оцінки банківських ризиків. Для них втрата особистих накопичень багато в чому є «важким» ударом, який не всі можуть перенести, тим більше, що більшість таких вкладників (близько 12 млн. осіб) втратили свої грошові заощадження в установах Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території УРСР. Водночас, не можна відкидати ще одну мету, яку переслідувала держава, створюючи законодавчу основу для системи страхування банківських вкладів. Гарантуючи повернення вкладникам їх коштів, що знаходяться на рахунках у банках, забезпечується, водночас, і захист самих банків від «банківської паніки» (Bank run, Banking panic), коли відбувається масове вилучення вкладниками депозитів із банків у зв'язку з сумнівами у фінансовому благополуччі банку. Чим більше людей знімає готівку із вкладів та рахунків, тим більше, по інерції, зростає ймовірність дефолту, що спонукає людей до подальшого зняття коштів. Подібна ситуація може дестабілізувати банк до такої міри, що у нього закінчатся гроші, і таким чином, він буде визнаний банкрутом [3]. Наприклад, у 2016 році в ЗМІ була поширена інформація про націоналізацію найбільшого банку країни – ПриватБанку. Були висловлені ідеї, що це може негативно позначитися на роботі самого банку аж до відкликання в банку ліцензії та його ліквідації. Така інформація викликала паніку серед населення країни і призвела до масового відтоку готівки з ПриватБанку, що лише ускладнило становище фінансової установи. Станом на 1 грудня 2016 року нестача в капіталі банку зросла до 148 млрд. грн., а ліквідність банку істотно знизилася. Банк майже рік не виконував нормативу обов'язкового резервування, а прострочена заборгованість перед регулятором за стабілізаційними кредитами склала 14 млрд. гривень, загальна заборгованість – 19 млрд. грн. [4]. Банк зміг «залишитися на плаву» тільки завдяки його націоналізації і втручанням держави. Для виконання нормативів і поліпшення структури балансу була проведена докапіталізація ПриватБанку. Уряд виділив на це 38,5 млрд. грн. шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики та передачі їх у портфель банку.

На сьогодні функціонування системи страхування банківських вкладів забезпечується розгалуженим та комплексним законодавством, яке є складовою частиною страхового законодавства. В науковій спеціалізованій літературі страхове законодавство часто називають страховим правом, комплексний характер якого ні в кого не викликає сумніву.

Страхове право складається із загальної частини і особливої. Якщо загальна частина страхового права включає в себе норми, що визначають загальні начала страхування, елементи і види страхування; правовий статус суб'єктів страхових відносин; загальні питання організації страхового нагляду, страхового зобов'язання та перестрахування, – то особлива частина присвячена окремим видам страхування і напрямкам страхового нагляду. Що стосується страхування вкладів і його співвідношення зі страховим правом, то слід зазначити наступне. По-перше, даний вид діяльності є, за своїм змістом, страхуванням. При його регулюванні законодавець використовує поняття традиційного страхування для визначення складу учасників правовідносин, їх правового статусу і взаємовідносин, визначення таких основних понять, як страховий випадок, страхове відшкодування, страховий внесок і т.п. По-друге, страхування вкладів виконує притаманну традиційному страхуванню функцію – захист майнових інтересів вигодонабувачів (вкладників). Механізм здійснення зазначеного захисту аналогічний страхуванню і полягає в перерозподілі ризику заподіяння збитків у зв'язку з настанням страхового випадку між безліччю осіб та створенні за рахунок сплати страхувальниками внесків спеціального грошового фонду. Віднесення норм, що регулюють існування системи страхування банківських вкладів, до складу страхового права є, на нашу думку, цілком обґрунтованою позицією. Дана позиція також підтверджується тим, що при застосуванні відносин захисту заощаджень населення використовуються положення і принципи страхування, а не банківської діяльності, а Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не є банком та не здійснює банківську діяльність. Отже, формально, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не може бути визнаний частиною банківської системи, оскільки відповідно до ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до складу зазначеної системи входять виключно Національний банк України та інші банки, а також філії іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України [5]. Слід акцентувати увагу на тому, що відносини, пов'язані зі страхуванням банківських вкладів, володіють притаманними лише їм публічно-правовими особливостями, оскільки виникають не на основі договору (акту вільного волевиявлення), а на основі закону (акту публічної влади). Весь цикл розвитку таких відносин також ґрунтується на нормах закону. До того ж, згідно зі ст. 17 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI, участь банків у Фонді є обов'язковою [6]. Дана обставина дозволяє нам зробити висновок про відсутність автономії волі сторін у досліджуваних відносинах. Відносини у сфері страхування

банківських вкладів ґрунтуються не на рівноправності суб'єктів, банк не може відмовитися від участі в системі гарантування вкладів фізичних осіб, а на підпорядкуванні. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який забезпечує функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку, наділений владними повноваженнями по відношенню до банків – учасників цієї системи страхування банківських вкладів. Вимоги Фонду, які він викладає у прийнятих положеннях стосовно питань, віднесених до його повноважень, є обов'язковими для виконання банками. Отже, відносини, пов'язані зі страхуванням банківських вкладів, можна віднести до владних майнових відносин.

Публічно-правовий характер відносин, пов'язаних зі страхуванням банківських вкладів, підтверджується й цілями системи гарантування вкладів фізичних осіб, які носять виражений публічний характер – захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Всі названі цілі формування в Україні системи страхування банківських вкладів спрямовані на захист і забезпечення інтересів усього суспільства, а не тільки окремих фізичних і юридичних осіб. Оскільки цілі системи носять публічний характер, то відносини, що виникають у сфері страхування банківських вкладів, є формою реалізації публічних інтересів, а, значить – відносяться і до публічних правовідносин.

Вищевказане дозволяє зробити висновок про те, що даний вид страхування є самостійним інститутом особливої частини страхового права як комплексної галузі законодавства. Нормативна відокремленість цього інституту полягає в тому, що: по-перше, положення про функціонування системи страхування банківських вкладів містяться в окремому спеціально прийнятому законі; по-друге, існує значна кількість правових норм (дефінітивних, зобов'язальних та ін.), що забезпечують повноту нормативно-правового регулювання всього обсягу відносин з обов'язкового страхування банківських вкладів та суміжних із ним правовідносин. Водночас всі правові акти, які відносяться до цього законодавства, можуть бути поділені (за юридичною силою) на декілька класифікаційних груп.

До першої групи, яка була позначена нами як міжнародна, можна віднести всі міжнародно-правові акти, які стосуються досліджуваної нами сфери. У зв'язку з тим, що страхування банківських вкладів є внутрішньою прерогативою держав, усі прийняті міжнародно-правові акти, за рідкісним винятком, відносяться до страхування банківських вкладів лише опосередковано. До них ми відносимо Основні принципи ефективного банківського нагляду прийняті Базельським Комітетом з питань банківського нагляду 1997 р. [7], Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду «Система внутрішнього контролю в банках: основи організації» 1998 р. [8], Інструкція Базельського комітету з банківського нагляду для органів банківського нагляду по роботі зі слабкими банками 2002 р. [9], Рекомендації по створенню ефективних систем страхування депозитів 2001 р. [10] та ін. У даних актах містяться положення, що стосуються питання захисту банківських депозитів (депозитного страхування). Проблематика гарантування банківських вкладів визнана істотною для ефективного здійснення банківського нагляду та стабільного функціонування міжнародної банківської системи, до складу якої входять банківські системи всіх країн. Водночас усі ці акти носять рекомендаційний, а не виконавчий характер, і навіть у них норми щодо депозитного страхування відсуваються на другий план. У тих же Основних принципах ефективного банківського нагляду норми щодо депозитного страхування розміщуються в якості додатку.

Друга група – законодавча. Основним у цій групі є профільний Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Він є базовим актом існування системи страхування банківських вкладів в Україні. Необхідно зазначити, що прийняття Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» усунуло законодавчі протиріччя та існуючі до його прийняття проблеми, що стосувались захисту прав вкладників банків і виплати їм грошових коштів у разі ліквідації банку. Зокрема, при ліквідації банків вкладники – фізичні особи отримали можливість задовольняти свої вимоги до банку через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб одними з перших серед усіх наявних кредиторів. Чинний на сьогодні закон був прийнятий значно пізніше, ніж аналогічні, оновлені закони в зарубіжних країнах (у тому числі в державах СНД). Безумовно, безліч положень різних проектів закону про страхування банківських вкладів у період розробки та прийняття закону зазнали істотних змін. Але, разом з тим, окремі аспекти системи страхування банківських вкладів залишилися, практично, в незмінному вигляді з часів функціонування Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», а саме:

- збереглася вимога щодо обов'язкової участі банків – юридичних осіб, які мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність, в системі страхування банківських вкладів;

- основні функції страховика покладаються на спеціально уповноважений державний орган (хоча сам орган в розрізі своїх функцій та повноважень і зазнав значних коригувань в сторону їх розширення, він залишився тим самим – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб);

- збереглася обов'язковість формування спеціального фонду, переважно, за рахунок страхових внесків банків – учасників системи страхування банківських вкладів. Водночас порядок сплати регулярного збору суттєво змінився і замість нарахування регулярного збору до Фонду двічі на рік по 0,25% загальної суми вкладів, включаючи нараховані закладами відсотки (станом на 31 грудня року, що передує поточному, та 30 червня поточного року), учасник Фонду зобов'язаний станом на останній робочий день кожного кварталу здійснювати нарахування регулярного збору до Фонду в розмірі базової річної ставки збору, що становить 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8 % бази нарахування в іноземній валюті;

- встановлено певний ліміт відповідальності страховика і т.д.

В ході аналізу законів, що відносяться до даної класифікаційної групи, ми дійшли висновку про можливість її поділу на кілька підгруп залежно від галузевої приналежності різних законодавчих актів: конституційно-правові, фінансово-правові, адміністративно-правові та цивільно-правові. До конституційно-правових актів ми відносимо Конституцію України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [11] (ст.ст. 3, 4, 24, 26 та ін.) та окремі закони України: Про громадянство України від 18.01.2001 р. № 2235-III [12], Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства від 22.09.2011 р. № 3773-VI [13], що стосуються правового статусу не лише громадян України, але й іноземців та осіб без громадянства. Останні, нарівні з громадянами, можуть розміщувати в банках вклади, а українське законодавство поширює на них гарантії щодо повернення цих коштів.

До фінансово-правових можна віднести правові акти, що регулюють:

страхування вкладів;

банківську діяльність;

валютні відносини (що відносяться до системи страхування банківських вкладів).

До першого блоку належать правові акти страхування вкладів. Вони є базовими в досліджуваній нами сфері. На сьогодні до них належать Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI, яким встановлюються правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок виплати Фондом відшкодування закладами, а також регулюються відносини між Фондом, банками, Національним банком України, визначаються повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків [6]. На розвиток системи страхування вкладів в Україні істотно вплинули Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. № 1586-VII [14] та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16.07.2015 р. № 629-VIII [15]. Завдяки їх прийняттю було суттєво посилено відповідальність пов'язаних із банком осіб за доведення банку до неплатоспроможності, підвищено прозорість процедури виведення з ринку неплатоспроможних банків та продажу активів банків, що ліквідуються, збільшено повноваження Фонду як тимчасового адміністратора, так і ліквідатора та ін.

Другий блок складається із Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III [5] та Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV [16]. При аналізі даного блоку хотілося б уточнити, що до нього входять норми правових актів, що регулюють механізм страхування вкладів громадян у Державному ощадному банку України, визначають місце Національного банку в системі страхування банківських вкладів та ін. Цікавим є те, що до початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну

Державний ощадний банк України був єдиним серед інших банків, вклади фізичних осіб якого гарантуються державою в повному обсязі (тобто, 100 % незалежно від суми). У 2022 році Державний ощадний банк України був приєднаний до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, у зв'язку з чим розмір гарантованої суми для нових вкладників склав 200 тис. грн.

Третій блок включає норми правових актів, що регулюють питання валютного регулювання і валютного контролю, а також запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а саме – Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII [17] та Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX [18]. Наявність даного блоку обумовлена, в тому числі, тими правами і обов'язками, якими наділяються не лише банки для участі в системі страхування вкладів, а й Фонд гарантування вкладів фізичних осіб із дотримання норм даних за-

конів. Так, ст. 22 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» наділяє уповноважену особу Фонду обов'язком негайного, без попереднього повідомлення клієнта (особи), замороження активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням [18]. Загалом норми третього блоку мають опосередковане відношення до регулювання відносин зі страхування вкладів фізичних осіб. Однак, ці акти, маючи допоміжний характер, сприяють забезпеченню комплексного нормативно-правового регулювання відносин зі страхування вкладів та відповідності всієї системи страхування банківських вкладів в Україні прогресивним міжнародним тенденціям.

До адміністративно-правових актів ми відносимо норми адміністративного законодавства, а саме Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X [19] в частині встановлення адміністративних штрафів і адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності (ст. 166-5, 166-7, 166-19, 166-20 та ін.).

До цивільно-правових актів ми зараховуємо ті, які регулюють правовідносини щодо укладення банками договорів банківського вкладу та банківського рахунку, а саме – параграф 3 Глави 71, Глава 72 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [20], а також інші положення Цивільного кодексу, наприклад, ті, які стосуються загальних положень про публічні договори.

Третя група – це підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють відносини в галузі страхування вкладів. До неї відносяться акти Кабінету Міністрів України та Національного банку України. До актів Кабінету Міністрів України можна віднести Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення стабільності фінансової системи» від 18.12.2016 р. № 961 [21], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про делегування представника Кабінету Міністрів України до складу адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» від 27.02.2019 р. № 93-р [22], Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредиту та/або внеску держави на безповоротній основі» від 19.08.2022 р. № 919 [23] та ін. У зв'язку з тим, що засновником і власником Державного ощадного банку України є держава в особі Кабінету Міністрів України, акти, які спрямовані на регулювання його діяльності, прийняті Кабінетом Міністрів України, також можуть бути віднесені до третьої класифікаційної групи (Постанова Кабінету Міністрів України «Питання акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»» від 05.06.2019 р. № 568 [24], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»» від 01.07.2020 р. № 803-р [25] та ін.).

Нормативні акти Національного банку України відіграють регулюючу і провідну роль в організації системи страхування вкладів, вони встановлюють певні правила поведінки, розраховані на неодноразове застосування, адресовані невизначеному колу осіб та забезпечені примусовою силою держави у вигляді заходів відповідальності, які НБУ застосовує до банків. За сферою регулювання нормативні акти Національного банку України можуть бути поділені на кілька підгруп:

нормативні акти Національного банку України, які встановлюють вимоги до участі в системі страхування вкладів. До них можна віднести акти, прийняті відповідно до Закону України «Про Національний банк України» та Закону України «Про банки і банківську діяльність». Наприклад, Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні» від 11.12.2014 р. № 806 [26]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 р. № 351 [27]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України» від 22.12.2017 р. № 141 [28]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» від 13.11.2018 р. № 120 [29]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах» від 02.07.2019 р. № 88 [30] та ін. З точки зору існування системи страхування банківських вкладів, норми актів Національного банку України, встановлюючи вимоги до участі в системі страхування вкладів, забезпечують захист від недобросовісної діяльності банків, які, залучаючи кошти громадян, в силу специфіки своєї роботи, не зацікавлені в забезпеченні умов їх повернення;

нормативні акти, що регулюють порядок ліцензування діяльності банків, порядок відкликання та анулювання ліцензії на здійснення банківських операцій, наприклад, Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження тарифів на послуги (операції), що надаються (здійснюються) Національним банком України» від 12.08.2003 р. № 333 [31]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за

рішенням його власників» від 27.06.2008 р. № 189 [32]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп» від 20.06.2012 р. № 254 [33]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку» від 21.05.2015 р. № 328 [34]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок попередньої кваліфікації осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та погодження набуття ними участі в банках» від 24.12.2015 р. № 942 [35]; Рішення Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України» від 03.12.2018 р. № 814-рш [36]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про ліцензування банків» від 22.12.2018 р. № 149 [37]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Правил роботи банків України у зв'язку з установленням карантину та запровадженням обмежувальних протиепідемічних заходів із метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19 і внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 21.12.2020 р. № 160 [38] та ін.;

нормативні акти, що встановлюють порядок проведення перевірок Національним банком України на предмет відповідності банків вимогам до участі в системі страхування вкладів, а також порядок застосування НБУ заходів впливу до банків за допущені ними порушення в діяльності. Перш за все, до цієї групи належать: Роз'яснення для банківської системи щодо порядку проведення працівниками НБУ перевірок банків на предмет дотримання валютного законодавства, інспекційних перевірок, а також стосовно деяких положень ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 18.10.2001 р. № 28-211/3989 [39]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок» від 17.07.2001 р. № 276 [40]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу» від 17.08.2012 р. № 346 [41]; Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 30.06.2020 р. № 90 [42] та ін.

Четверту групу складають акти Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, які видаються згідно Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». З метою реалізації наданих законом повноважень, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб видає нормативно-правові акти у формі інструкцій, положень, правил. Фондом було видано наступні акти, які ми можемо віднести до базових: Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про затвердження Положення про спосіб, розмір та умови надання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб фінансової підтримки» від 12.07.2012 р. № 8 [43]; Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про затвердження Методики оцінки фінансової стійкості Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» від 28.02.2013 р. № 13 [44]; Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про затвердження Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладами» від 09.08.2012 р. № 14 [45]; Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про затвердження Положення про порядок складання і ведення реєстру акцептованих вимог кредиторів та задоволення вимог кредиторів банків, що ліквідуються» від 21.08.2017 р. № 3711 [46] та ін.

Висновки. Підводячи підсумки розгляду нормативно-правової бази системи страхування банківських вкладів в Україні, необхідно відзначити наступне.

Оформлення прийнятого на вищому державному рівні юридично значущого рішення шляхом здійснення державою своєї правотворчої функції у вигляді нормативно-правових актів, що мають загальнообов'язковий характер, є характерним для страхування банківських вкладів.

В основі системи страхування банківських вкладів лежить спеціальний – профільний закон. Ухвалення закону, що передбачає правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок виплати Фондом відшкодування за вкладами, регулювання відносин між Фондом, банками, Національним банком України, повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків обумовило розвиток і вдосконалення комплексного нормативно-правового регулювання нового виду суспільних відносин, що виникають у галузі страхування банківських вкладів фізичних осіб, усунувши низку проблем при поверненні коштів вкладників банків у випадку їх ліквідації.

На сьогодні в Україні сформувалася цілісна система страхування банківських вкладів: створена правова база (як законодавча, так і підзаконна), визначені фінансові та організаційні основи сис-

теми страхування банківських вкладів. Якщо звернутися до правозастосовної практики, то вона свідчить, що система загалом ефективно функціонує, хоча й не позбавлена окремих недоліків. При виведенні неплатоспроможних банків з ринку вкладникам здійснюються виплати страхового відшкодування. Разом з тим, як ми вже відзначали, сформована система страхування банківських вкладів не є ідеальною. Законодавство зазначеної галузі містить певні прогалини та колізії, що призводять до окремих проблем правозастосування, які будуть розглянуті нами в подальшому. Вони змушують законодавця шукати шляхи їх вирішення, вироблення більш дієвого комплексу заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.2001 р. № 2740-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2002. № 5. Ст. 30.
2. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України: Указ Президента України від 10.09.1998 р. № 996/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
3. Diamond D. W. Banks and liquidity creation: a simple exposition of the Diamond-Dybvig model. *Fed Res Bank Richmond Economic Quarterly*, 2007. Vol. 93. № 2. P. 189–200.
4. Гонтарева: у ПриватБанку була «дірка» в 148 млрд. гривень. URL: https://lb.ua/economics/2016/12/19/353811_gontareva_privatbanke_dira.html (дата звернення: 04.08.2025).
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001. № 5-6. Ст. 30.
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2012. № 50. Ст. 564.
7. Основні принципи ефективного банківського нагляду 1997 р. *Basel Committee – Documents concerning Core Principles*. URL: http://www.bis.org/list/bcbs/tid_25/index.htm (дата звернення: 04.08.2025).
8. Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду «Система внутрішнього контролю в банках: основи організації» 1998 р. URL: http://www.orioncom.ru/demo_bkb/npsndoc2/bazel_98.htm (дата звернення: 04.08.2025).
9. Supervision Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks Report of the Task Force on Dealing with Weak Banks. Basel Committee on Banking. March, 2002. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.bis.org/publ/bcbs88.pdf> (дата звернення: 04.08.2025).
10. Guidance for Developing Effective Deposit Insurance Systems. September 2001. URL: https://www.iadi.org/en/assets/File/Core%20Principles/FSF_Final_Report_Russian.pdf (дата звернення: 04.08.2025).
11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. Ст. 141.
12. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001. № 13. Ст. 65.
13. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2012. № 19-20. Ст. 179.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи: Закон України від 04.07.2014 р. № 1586-VII. *Відомості Верховної Ради України*, 2014. № 33. Ст. 1162.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку: Закон України від 16.07.2015 р. № 629-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2015. № 43. Ст. 386.
16. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*, 1999. № 29. Ст. 238.
17. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2018. № 30. Ст. 239.
18. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*, 2020. № 25. Ст. 171.
19. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*, 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
20. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

21. Деякі питання забезпечення стабільності фінансової системи: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2016 р. № 961. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
22. Про делегування представника Кабінету Міністрів України до складу адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 93-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2019-%D1%80#n5> (дата звернення: 04.08.2025).
23. Про затвердження Порядку надання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредиту та/або внеску держави на безповоротній основі: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2022 р. № 919. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/919-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
24. Питання акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 568. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
25. Деякі питання діяльності акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2020 р. № 803-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/803-2020-%D1%80> (дата звернення: 04.08.2025).
26. Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 11.12.2014 р. № 806. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0806500-14#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
27. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
28. Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України: Постанова Правління Національного банку України від 22.12.2017 р. № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-17#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
29. Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України від 13.11.2018 р. № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0120500-18#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
30. Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах: Постанова Правління Національного банку України від 02.07.2019 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
31. Про затвердження тарифів на послуги (операції), що надаються (здійснюються) Національним банком України: Постанова Правління Національного банку України від 12.08.2003 р. № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-03#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
32. Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників: Постанова Правління Національного банку України від 27.06.2008 р. № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
33. Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп: Постанова Правління Національного банку України від 20.06.2012 р. № 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-12#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
34. Про затвердження Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку: Постанова Правління Національного банку України від 21.05.2015 р. № 328. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0328500-15#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
35. Про затвердження Положення про порядок попередньої кваліфікації осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та погодження набуття ними участі в банках: Постанова Правління Національного банку України від 24.12.2015 р. № 942. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0942500-15#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
36. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України: Рішення Правління Національного банку України від 03.12.2018 р. № 814-рш. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
37. Про затвердження Положення про ліцензування банків: Постанова Правління Національного банку України від 22.12.2018 р. № 149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
38. Про затвердження Правил роботи банків України у зв'язку з установленням карантину та запровадженням обмежувальних протиепідемічних заходів із метою запобігання поширен-

- ню коронавірусної хвороби COVID-19 і внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України від 21.12.2020 р. № 160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0160500-20#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
39. Роз'яснення для банківської системи щодо порядку проведення працівниками НБУ перевірок банків на предмет дотримання валютного законодавства, інспекційних перевірок, а також стосовно деяких положень ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 18.10.2001 р. № 28-211/3989. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3989500-01#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
40. Про затвердження Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок: Постанова Правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
41. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: Постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
42. Про затвердження Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2020 р. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
43. Про затвердження Положення про спосіб, розмір та умови надання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб фінансової підтримки: Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 12.07.2012 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1339-12#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
44. Про затвердження Методики оцінки фінансової стійкості Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 28.02.2013 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0482-13#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
45. Про затвердження Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів закладами: Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 09.08.2012 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1548-12#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
46. Про затвердження Положення про порядок складання і ведення реєстру акцептованих вимог кредиторів та задоволення вимог кредиторів банків, що ліквідуються: Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.08.2017 р. № 3711. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-17#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
47. Боднарчук О.В., Габрелян А.Ю. Розвиток системи страхування банківських вкладів України. *Економіка. Фінанси. Право*, 2023. № 6. С. 50–55.
48. Габрелян А.Ю. Особливості функціонування міжнародних стратегічних альянсів в IT-сфері. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 1/2. С. 490–498.
49. Габрелян А.Ю. Переваги та недоліки створення міжнародних стратегічних альянсів. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 3. С. 601–610.
50. Горбайчук Л.В., Габрелян А.Ю. Проблемні питання використання коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 1/2. С. 301–312.
51. Колесник М.І., Габрелян А.Ю. Аналіз доходів та витрат домогосподарств України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*, 2019. № 1(26). С. 59–70.